

A délvidéki magyarság oktatásügyének anyanyelvűségi és egyéb vitális problémái az utóbbi tíz évben

Identitás? Esetünkben lényege az anyanyelvünk. Aki tehát igazán akar nekünk vagy rajtunk segíteni, az azt abban tegye, hogy a délvidéki magyar gyerekek és fiatalok – az óvoda kezdésétől fogva az egyetemi diplomálásig – magyarul képzett pedagógusoknál, anyanyelvükön tanulhassanak. E tekintetben semmi olyan fontos és sürgős számunkra nem lehet, mint délvidéki és anyaországi erővel és fölügyelettel a magyarság többségének megfelelő helyen és időben létrehozni és működtetni olyan önálló magyar oktatási intézményt, amely illetékes, képes és kész lesz ezt a nemes célt jól szolgálni.

A többségitől eltérő nyelvű nemzeti kisebbség anyanyelvi megmaradásához „ész, erő és oly szent akarat” kell, amilyenre az ember általában nem képes nemzettudat nélkül. A nemzettudat azonban sehol a magyar nyelvterület elszakított részein nem volt és nincs úgy elfojtva, degradálva és besározva, mint ahogyan ezt hatalmi erejével a titoista magyar értelmiségi „elit” elérte. Ebből eredően anyanyelvtudatunk is egyre gyöngül abban a többnyelvű közegben, ahol az anyanyelv kisebbségi helyzetét nemcsak objektív kisebbségi diszkrimináció nehezíti, hanem politikai bizalmatlanság és hegemónizmus is.

1. A délvidéki magyarság oktatásügyét tájékoztatatlanságon és a titói „aranykor” nemzetromboló hamis legendáin alapuló tévhit szerint szokás megítélni – más-más okból – ideát és odaát. Az önálló magyar iskolákat Tito megszüntette még az ötvenes évek derekán („fúzió”). Magyar nyelvű vagy akár magyar tagozatú felsőoktatás pedig nálunk soha nem is volt a magyarszakos-képzésen kívül, valamint a néhány éves, viszonylag jelentéktelen szabadkai kísérlettől eltekintve (a Czapár vezette tanárképzésre gondolok).

Az ún. magyar tagozatok tartalmi és létszámbeli elsorvasztása pedig (magyar vagy nem magyar igazgatás alatt) azonnal elkezdődött, ahogyan létrejöttek a tagozatok. A magyar gyerekek (soha őszintén föl nem tárt okból) ott is áramlottak és áramlanak át a

szerb tannyelvű tagozatokba, amely iskolákban számukra még lenne anyanyelvű oktatás (igaz, többnyire már csak részleges). Tudva, de általában be nem ismerve ugyanis jelen volt a köztudatban a távlattalanság, vagyis az anyanyelvű középiskolák és az anyanyelvű egyetem hiánya.

Annak, hogy nem beszélhetünk a „magyar köz- és felsőoktatás” délvidéki problematikájáról, egyéb okai is voltak és vannak:

A magyar köz- és felsőoktatás nem terjed ki a délvidéki magyarság egészére, sőt a felsőoktatást alig érinti. Eleve igen kevés, bár e tekintetben sem lényegtelen, hogy Szabadkán egy-két szakon ma van magyar nyelvű oktatás is, de persze csak egy-két szemeszterben. Ez tehát szerb tannyelvű felsőoktatás, de olyan, amelyben a magyar hallgatók egy része izelítőt kap az anyanyelvű szakismeretekből is. A középiskolákban alig jobb a helyzet a Délvidéken: néhol némelyik tantárgyat a magyar gyerekek anyanyelvükön tanulhatják. Számos településen viszont az általános iskolának már az alsó osztályait is csak szerbül végezhetik el, ill. másutt a meglevő anyanyelvi lehetőséget sokan nem veszik igénybe. Magyar tannyelvű óvodai tagozatból sincsen elég, magyar óvónőből sem, de e téren is jelentős az anyanyelv önkéntes föladata. Pontosabban: a szülők mondanak le gyerekük anyanyelvének megtarthatóságáról.

Oktatás helyett oktatásügyről célszerű beszélünk, sőt gondolkodnunk is, mert az oktatás folyamatánál tágabb körű az a tényezőcsoport, mely az intézményes anyanyelvépítésnek és –megtartásnak meghatározója lehet. Idetartozik a tankönyv nyelvezete, továbbá a diákok anyanyelvén történő tanfelügyelés bármilyen formája, az intézmények igazgatása, az oktatókáderek nyelvi fölkészültsége stb.

Anyanyelvűségről és anyanyelvűsítésről is kell szólnunk a délvidéki magyar felsőoktatás létrehozása kapcsán. Ez időszerű lehet mindenütt, ahol a nemzeti kisebbség anyanyelve eltér a többségétől, vagyis ahol egy-egy etnikum anyanyelve kisebbségi helyzetben él

(nem minden etnikum az anyanyelvében is kisebbségi!). Az ép anyanyelvűség ilyenkor nem eleve adott közállapot, hanem – objektív és szubjektív körülmények folytán – mércéje annak, hogy az a kisebbség közösségként és egyedi lakosként hol érvényesülhet anyanyelvén. Konkrétan: élete mely szükségleteiben, mozzanataiban érvényesülhet, boldogulhat a saját anyanyelve révén (az oktatásban, a kultúrában, a joggyakorlatban, a közlekedésben, az egészségügyben és más szolgáltatásokban), és mennyire anyanyelvűek azok a körülmények, melyek a többségiek számára eleve anyanyelven vannak megadva? – Az anyanyelvűsítés pedig logikusan nemcsak a meglévő jogrend ilyen célú módosítását igényelheti, hanem azt is, hogy a vonatkozó körülmények és föltételek a kisebbség anyanyelvén gyakorlatilag is biztosítva legyenek, illetve biztosíthatóak legyenek.

Az oktatásügy csonkaságából egyéb vitális gondok is származhatnak.

És származtak is. Pl. az anyanyelvi távlattalanság miatt mindmáig egyre többen mondanak le az anyanyelven folyó részleges(!) tanulás egyre gyérülő lehetőségéről, és ezáltal (nem akarva is) az anyanyelvükről. Az ilyen csonka anyanyelvűség, persze, már eleve elégtelen az anyanyelv távlati megtartására, úgyhogy az már az anyanyelvelvesztés fölgyorsulásának egyik oka, amikor a diák vagy a szülő elutasítja ezt a lehetőséget.

Vitális kérdés pl. már az is, hogy aki anyanyelvén szeretné végezni hivatását, az pedagógusi és más verbális pályára nemigen vállalkozhat.

Az ún. vegyes házasságok nagyjából az anyanyelvű közép- és felsőfokú oktatás éveiben alakulnak ki, ennek pedig szinte kizárólagos következménye, hogy az ilyen házasságokban született gyerekek végül is a többségi szülő anyanyelvét öröklik, de ezt megelőzőleg gyakran anyanyelvi identitászavarban szenvednek. Ha pedig a két szülő más-más nyelvű kisebbséghez tartozik, ezek utódaira is általában az anyanyelvi elidegenedés a jellemző: rendszerint mindkét szülő lemond a maga vagy csak a gyerekei anyanyelvéről, és a többségi harmadik nyelvet választja.

Az anyanyelv csonka életéből származó vitális probléma: szociális lemaradás, kivándorlási igény, a művelődési élet zavarai, sorvadása, politikai feszültségek stb.

2. Az utóbbi tíz évben történelmi pozitív fordulatot jelenthetett volna a nemzeti félelem jelentős csök-

kenése, vagy konkrétan a 90-es évek elején az anyaországi (anyanyelvű) tanulási lehetőségek ugrásszerű javulása (ösztöndij a határon túli magyar fiataloknak, mégpedig az anyaországi egyetemekre és főiskolákra mindaddig, amíg odaát ki nem épül a magyar kisebbség anyanyelvű felsőoktatása). De, sajnos, csaknem ekkora csalódást okozott, s majdnem ekkora visszaesést a hisztérikus kampány, hogy a határon túli magyar fiatalok „menjenek haza”, ill. „maradjanak otthon”.

Ezek az ösztöndíjazott fiatal magyarok ugyanis öt éven át nemcsak havi anyagi támogatást kaptak volna az anyaországtól (az anyaországban), hanem ráadásul legalább három olyan tényezőt, melyet odahaza a remélt majdani egyetemen sem kaphatnak meg soha: (1) kaptak (volna) jó anyanyelvi képzettségű tanárokat, (2) kaptak (volna) viszonylag szilárd anyanyelvi készséggel rendelkező sok (tehát spontánul hatni tudó) évfolyamtársat, azaz spontán anyanyelvi hatást, (3) és végül kaptak (volna) – bármelyik magyar egyetemi városban – olyan anyanyelvi és anyanyelvű külső hátteret, melyhez hasonlót a határon túl eleve nem remélhetnek, s melyhez hasonlót elvárni szoktunk az angol-tanuláshoz angol nyelvterületen, a német nyelv jó elsajátításához Németországban.

Mindezek pozitív anyanyelvi hatását az öt-hat egyetemi év alatt maradandóan magukba szívták volna észrevétlenül – nem akarva is. Így tíz-tizenkét év alatt olyan új értelmiségi réteg kerülhetett volna haza (ha ezt az itthoni illetékesek is igazán akarták volna!), mely képes és hivatott lett volna ugrásszerűen javítani az otthoni értelmiségi anyanyelvhasználaton, továbbá az anyanyelvi példamutatáson és az (alapvetően fontos) anyanyelvtudaton. Iskolában, művelődésben és a magyar közélet más területein. – Odahaza ugyanis évről évre tovább hanyatlik a magyar értelmiség átlagos anyanyelvi érzéke és készsége, mivel az anyanyelvűségben egyre gyöngyöző oktatás alatt és környezetüktől mind kevesebb intézményes anyanyelvi fölkészítést kaphattak.

Csakhogy a kezdeti eszményi eséllyel nem tudtunk okosan élni (nemcsak mi, határon túliak, hanem általában mi, magyarok sem – legkevésbé az illetékes magyar kormányok). Úgy ítélem meg: a „hazatérő” kampány zömében nemzetellenes sugallatra indult el többek között hatalomféltésből, közvetett és közvetlen beavatkozással, nehogy majd az ideát végzetek – a magasabb színvonalú anyanyelvi és szakmai képzettséggel – a kényelmetlen pozícióriálitás mellett a nemzeti szellemet is magukkal vigyék haza. Azzal

ugyanis gyöngült vagy meghiúsult volna a titoista magyar vezetőréteg és szellem hegemoniája. Elsősorban ezért nem történt semmi annak érdekében sem, hogy a Magyarországon végzetek oklevélhonosítás és megfelelő álláshoz jutás reményében tömegesen hazatérhessenek.

Persze, a probléma vitalitása nemcsak abban nyilvánult meg, hogy az anyanyelvűsítés, valamint az anyanyelvűsödési fölzárkózás esélye az intenzív „hazatanácsolás” és elriasztás, fenyegetés miatt meghiúsult, hanem fölerősödve folytatódott a kivándorlási igény fokozódása, mégpedig éppen a fiatalok és a fiatal házaspárok (magyarok) távoztak Új-Zélandra, Dél-Afrikába és Kanadába – „ha már az anyaországnak” nem kellett.

Az ugyanis lényegében csak politikai háttérű „érv” volt és maradt, a határ mindkét oldalán, hogy fiataljaink azért ne tanuljanak ideát, mert később majd nem akarnak visszatérni, s akkor „nem lesz értelmisége az otthoni magyarságnak”. Persze, volt és van ebben valamennyi igazság, mint rendszerint minden tévedésben és megtévesztésben.

Csak hogy jellemző az otthoni magyarság kiszolgáltatottságára, hogy hiába hangzott és hangzik el azok intése, akik fölhívják a figyelmet, hogy magyarságunk így sem kap életképes értelmiséget (mert nem kaphat) azoktól, akik a föntiek miatt nem is tanulnak tovább, vagy szerbül tanulnak, illetve Nyugaton járnak már középiskolába is (mert „oda szabad menni”), s ott szerzik meg fölsőoktatási diplomájukat... és munkahelyüket. Vagy akik anyanyelvükön nem tanulhatnak a nagyvilágba menekülnek a jobb élet és a kevésbé fájó megaláztatottság reményében.

Az elmúlt egy-két év fejleményei azonban másfajta reményt ébresztettek bennünk: hogy ti. a magyar kormány akarja, sőt valamennyire fogja is orvosolni – Erdély és más elcsatolt nyelvterületek részét támogatója után – azt a jelenlegi délvidéki fonákságot, hogy ott (egy idő óta) magyar fiatalok magyarországi ösztöndíjjal szerb tannyelvű fölsőoktatásban kérnek szakképesítést. Az ugyanis nemhogy az identitásuk (=anyanyelvük) megőrzését szolgálná, hanem gyorsítja beolvadásukat, nem akarva is.

3. Most az anyaországi támogatás közvetlen reális, indokoltan elvárható céljáról kívánok szólni. A majdani (esetleges) oktatási intézmény tervezése és létesítése szempontjából ez meghatározó fontosságú lehet.

A közvetlen célt olyasmittel határolnám el, ami tudatosan aligha fordul meg a fejünkben, de a megoldáskeresési vita hevében megtéveszthet bennünket, és megakaszthatja a valóban közérdekű szándék érvényesülését.

Nem tekinthetjük közvetlen célnak:

- hogy egyes délvidéki vagy anyaországi tanárok a Délvidéken magyar nyelvű fölsőoktatási intézmény létesítése által órát, tanárséket, dékáni hivatalt kapjanak, noha eleve fontos, hogy majd vállalják és végezzék alkalmas szakemberek az említett föladatokat;

- hogy a délvidéki magyarságnak is legyen végre lehetősége helyben tanulnia anyanyelvén, azaz legyen önálló magyar egyeteme, vagy hogy művelődési autonómiánkból legalább ez az alapvető elem megszülessen, habár a kettő együtt is elemi föltétele annak, hogy nemzeti kisebbségben is megtarthassuk anyanyelvünket;

- de azt sem tekinthetjük közvetlen célnak, hogy a magyarság ezáltal „végre otthon maradjon”, ahogyan ez gyakran elhangzik kevésbé dilettáns politikusok ajkáról is, jóllehet otthonmaradhatni(!) mindenkinek emberi joga, sőt többnyire igénye is, tehát a magyarságnak is, „még” egy kisebbségének is – de aligha otthona az, ahol nem érzi magát otthon,

- sőt azt sem tekinthetjük közvetlen célnak, hogy végre nyilvánvaló lehessen a közösségmegtartó alapföltétel azok számára is, akiket egyes részletek elvakítanak vagy megtévesztenek: egy-egy etnikai közösség kultúráját, de közösségi életét is csak az etnikum magvában, esetünkben a magyarságtömbben lehet megszervezni jól, és csak innen lehet működtetni életképesen (ez próbaköve is lehet majd annak, hogy közgondolkodásban fölérünk-e addig, amit kapni szeretnénk).

A közvetlen cél: a délvidéki magyarságnak az a nagy többsége, mely akar vagy szeretne közösségként is megmaradni anyanyelvében és nemzetrészi identitásában, azt ebben a szándékában az e célból

pótolhatatlan önálló anyanyelvű felsőoktatás is segíthesse, hatékonyan.

4. Figyelmet és szót érdemel az anyanyelv életképessége, amire az anyanyelvében is kisebbségi közösségnek elengedhetetlenül szüksége van a megmaradáshoz. Tehát arra van szüksége, hogy ezen a szinten elsajátíthassa, fejleszthesse (szerves összhangban az anyaország törzsmagyarságával) és megtarthassa. Persze, illúzió ez mindaddig, amíg a délvidéki magyarságnak nincsen teljes anyanyelvű oktatási rendszere, de ez számára távlatban is megkerülhetetlen, hogyha (kivülrkedtsége ellenére is, továbbtagolt közösségként is) lépést akar tartani az anyaországi nyelvfejlődéssel – anyanyelvünk, nemzetünk egysége érdekében, de voltaképpen a fönmaradásunkért.

Mert minden gyerek és fiatal, így a kisebbségi magyar gyerekek is, anyanyelvükön nemcsak könnyebben tanulnak a legfelső fokon is, hanem az anyanyelvű felsőoktatásnak más előnyei ennél még lényegesebbek:

- (I.) Anyanyelvünkön (miként a többségiek is) azonos időben s erővel több tárgyismeretet sajátítunk el, és az így szerzett tudásunk átéltebb, s az alkalmazhatósága nagyobb.
- (II.) Az anyanyelvű felsőoktatásban a hallgatók nemcsak szakismeretet sajátítanak el a szaktárgyak révén, hanem (miként a többségiek is) minden szakon, minden tantárgy minden óráján anyanyelvüket is építik (soha másutt nem pótolhatóan). Igaz, idegen nyelven is el lehet sajátítani szinte mindent, de ha azt az ismeretet anyanyelvünkön nem éljük át, annak a helyén anyanyelvi készségünkben nyelvi hézag (kommunikációbeli hézag) keletkezik és marad.
- (III.) A peremmagyarság anyanyelvépítése az anyanyelvű felsőoktatásban nem csupán folytatódik – ha jó ez a felsőoktatás –, hanem nyelvünk egysége általa is erősödik.
- (IV.) Nemcsak a határon túli régió távlatában nincsen nemzeti megmaradás életképes anyanyelv nélkül, hanem az anyaországban sincs. Az együttes nyelvfejlődés ezért is érdekében áll Magyarországnak is, a nemzet egészének is.

(V.) Az anyanyelvi kisebbségnek (az együttlépéshez, vagyis a nyelvi egységhez) sokszorta több és nagyobb anyanyelvi és anyanyelvű fölkészültségre van szüksége, mint a többségi nyelvűeknek, így az anyaországiaknak is. Ez a többlet ahhoz kell, hogy a kisebbségi fiatalok anyanyelvi és szellemi fejlődésükben majd tanulmányaik után is lépést tarthassanak az anyaországiakkal és a hazai többségiekkel, amikor már az idegen nyelvű vagy többnyelvű közegben intézményes anyanyelvépítő támogatásra nem számíthatnak, de sokrétű anyanyelvi környezetre sem (boltban, közlekedésben, plakáton, munkahelyen, a médiában stb. stb.).

Hogyha tehát az, amit a délvidéki magyar felsőoktatásért tenni akarunk, ezzel a közvetlen céllal összhangban áll, akkor (és csak akkor) remélhetjük, hogy az anyaország részéről kapott vagy várható támogatást a délvidéki magyarság jól tudja és jól fogja fölhasználni: hiszen az a délvidéki és az anyaországi magyarság érdekét egyaránt szolgálja.

Mindaz viszont, ami nem szolgálja a közvetlen célt, lehet tévedés, politikai stratégia, mely elkerülte a figyelmünket, de lehet fölösleges áltatás is, vagy éppen káros. Mint pl. az, amikor nem emberekben, hanem területben képzeljük el, fogjuk föl vagy féltjük a magyar nemzetet.

5. Oktatásügyünk anyanyelvűségének orvosolhatósága szorosan összefügg többek között azzal, hogy a határon túli magyarság számbeli megoszlása hol milyen arányú. A szerb, bosnyák, montenegrói lakosságkeveredés pl. nem jelent egyidejűleg azonos fokú nyelvkeveredést is, mivel egy az anyanyelvük. Még a horvát–szerb érintkezés nyelvi következménye sem hasonlítható a magyar–nem magyar együttlétéhez. Márpedig ilyenekre kell gondolnunk: magyar–szerb, magyar–román, magyar–ruszin stb. A teljes lakosság számaránya tekintetében a délvidéki magyarság nyelvterületét három olyan sávra tagolhatjuk, melyek között többnyire nem éles a határ, sem nem egyenes vonalú.

A magyarság számaránya legnagyobb a tömbzónában. Ez elsősorban Északkelet-Bácska, valamint a bánági oldal Tisza menti szakaszának északi része, vagyis a Bajmók, Pacsér, Kishegyes, Zenta, Padé, Törökkanizsa által körülhatárolt terület. A többi Tordáig, Tamásfalváig, Versecig, Székelykevéig, Torontálvásárhelyig, Maradékig, Gombosig, Bezdánig a szórvány. A tömbzóna és a szórványterület közötti viszony-

lag keskeny érintkezési sávot pedig peremnek nevezhetjük.

A tömbzóna rendkívül fontos szerepet tölthet be a határon túli magyarság művelődési és közösségi életének majdani megszervezésében, irányításában, a káderképzésben, valamint az anyaország és a Délvidék közötti kapcsolatok kialakításában és fönntartásában. Reméljük, hogy már a közeljövőtől kezdve. Súlyos csapás volt a magyarságra (nemcsak a Délvidékre), hogy ezt a vitális szerepet megvonták a tömbtől, tudatosan, főleg 1945-től kezdve.

A peremsáv vállalhat fontos szerepet a szórvány és a tömb közötti kapcsolatok fölgyorsításában és részleges irányításában. Ilyen szerepet tölthet be Óbecse, Törökkanizsa, Temerin, Bajmok, Kossuthfalva.

A szórványterület, mint általában, igen nagy, a magyarság itteni összlétszáma pedig kicsi. Megszerveződésére vannak alkalmas etnikai szigetek, mint Magyarcsernye, Muzsla, Torontálvásárhely, Székelykeve, Újvidék, Bácskertes, Zombor, Doroszló stb.

6. Látszólag talán nem is ide tartozik, de mind ezt célszerű számba vennünk, ha meg akarjuk érteni a 90-es években, de főleg az elmúlt fél évszázadban végbement létszámbeli, művelődési és oktatásbeli leépülést, a nemzettudat sorvadását, pontosabban elfojtását, valamint a peremre helyezett művelődési központ alkalmatlanságát és janicsárszerepét, ill. meddő küzdelmét a ráosztott szerep és az irányítók ellen. Másrészről pedig ez a negatív (nemzetromboló) összjáték vezetett oda, hogy a kitűnő földrajzi fekvésű és patinás művelődési múltú Zenta döbbenetesen lemaradt a fejlődésben; Szabadka viszont urbanisztikai és etnikai elhivatottsága ellenére sem hozhatta létre a kisebbségi magyar kultúra egységét, kellő szervezethez, a magyar nyelvű fölsőoktatást, egyszerűen mindazt, amit Újvidék hivatott volt létre hozni vagy megakadályozni.

Okulnunk nem lenne nehéz akár az utóbbi tíz évből, akár az elmúlt negyvenből, csak az a kérdés: akarunk-e, ill. merünk-e okulni, s vállaljuk-e szándékunkért vagy az alkalom elfecsérléséért, pusztán elszasztásáért a nemzetekölcsi felelősséget.

A kisebbségi helyzet beálltával vagy kialakulásával minden etnikum többé-kevésbé diszkriminálódik. Diszkrimináltsága részben föltétlenül objektív, azaz a többségi állam akarva sem szüntethetné meg a kisebbségi helyzetből adódó anyanyelvi hátrány egy részét, részben viszont többnyire szubjektív. Nos ennek a hátrányos megkülönböztettségnek a csökkentését elsősorban az anyaország lenne képes vállalni és szolgálni, mégpedig kormánya és bizonyos intézményei révén – természetesen a többségi állam egyetértésével, sőt lehetőleg bizonyos fokú együttműködésével. Mind az objektív, mind a szubjektív diszkrimináltság hatékony csökkentését.

7. Eddig jórészt azt tapasztalhattuk, hogy az államnyelv tanítása kötelező tantárgyként végignyúl minden oktatási fokon, s többnyire az anyanyelvi (vagy más) órák kárára. Okulásként is fölfoghatjuk, hogy az ilyen oktatás nem sokat ér, főleg, hogyha benne a parancs vagy a kényszer jelenti a lényegét, nem pedig a nyelvelsajátítás eredményessége. De egy esetleges új egyetem arculatában fölfoghatjuk szemléletváltásnak is, hogy anyanyelvből eleve több kell és másképpen (sőt nem is csupán a nyelvi kisebbség számára!), továbbá államnyelvből és világnyelvekből is jóval több kell (de önként és más módszerrel) – a magunk érdekében és a magunk szakmai igényével. Tehát eleve nem úgy, hogy a szerbet magyaroknak szerbtanár adja elő anyanyelvként, mert vele jobbára csak az időt veszi el a többi tárgytól.

Az államnyelv és a világnyelvek jó és célszerű fölvállalása semennyire sem terhelheti az oktatás anyanyelvűségét, de a kontrasztivitás tudatosításával pl. mindkettő fordítható nemcsak személyi szabadságunk növelésére, hanem anyanyelvünk épségben való megtartására is. A többnyelvűség a kisebbségnek nem kevésbé igénye, mint az anyaországi magyarnak, ezért a határon túli magyar kisebbség anyanyelvű fölsőoktatásában intézménynek és diáknak egyaránt vállalnia kell a kisebbségi nyelv helyzetből eredő többletmunkát. Meg kell és meg lehet találni a módját annak, hogy az anyanyelvű fölsőoktatás a diák számára mégis vonzó, sőt kifizetődő és még könnyebb is legyen.

Nem úgy kellene föltennünk a fő kérdést, hogy vállaljuk-e a többletmunkát, hanem hogy mennyire nem akarunk lemaradni az érvényesülésben, és mennyire akarunk megmaradni nyelvközösségünkben. Az anyaország nemcsak anyagilag támogat bennünket ebben, sőt annál sokkal több az, amit létével és közelségével, kapcsolatokkal és szakemberekkel, együttműködéssel és anyanyelvünk egységes múltjával és jelenével szellemi forrásként megtettesít és ad. Részünkről azonban többre lenne szükség közgondolkodásból is,

anyanyelvtudatunk bátrabb megvallásából is, a talpon maradás akarásából is.

A huszonegyedik század várhatólag többletvállalást ró minden kelet-európai kis népre, amelyik megtartva anyanyelvét, tovább akarja építeni nemzeti kultúráját. (Csak megjegyzem: ez nem a távoli jövő, hanem már benne járunk; tehát nemcsak az utókor sorsa, hanem a mai fiataloké is.)

8. Önálló magyar felsőoktatási intézmény létrehozása és működtetése számunkra az egyik legsürgősebb hamleti kérdés, illetve a legégetőbb létigény. Nem új, de még esélyes, hogy használna. És még lehetséges lenne. Ma sem fölösleges azonban előrebocsátanunk: nem az anyanyelvüket föladókat áltatására, ill. megnyugtatóra szolgáló „anyanyelvápolás”-féle akció a téma. Sem az anyanyelvű felsőoktatás illúzióját tápláló „lektorátus”-ok létesítése, melyek ugyan egy már létező anyanyelvű felsőoktatást áldásosan egészíthetnének ki, de azt semennyire sem pótolhatják, semennyire sem helyettesíthetnék. Sőt ezek magukban azt a veszélyt rejtik, hogy megtévesztően az anyanyelvűsítés megoldottságának látszatát keltenék. Ilyen értelemben tehát az ún. lektorátusok minálunk átmenetileg sem tölthetnének be pozitív szerepet, hanem csak ártanak.

Az intézmény önállósága több okból lenne fontos, de az okulási „gyűjtemény”-ből most csak egyet említek. A szavak általában túléltek jelentésüket. Sok mai szavunk jelentése is „devalválódott” a közelmúltban. Helyenként és koronként más-más módon. Pl. a „magyar tagozat” valamikor azt jelentette, hogy egy-egy iskolai osztálynak olyan tagozata, ahol a magyar diákok tanulnak anyanyelvükön, és ahol minden tantárgy tanítása magyarul folyik. Csakhamar azonban megindult a jelentésváltozás, és már elég régóta azt jelenti: olyan tagozat, ahová a magyar gyerekeknek egyre kisebb része jár, és ahol a tantárgyaknak egyre kisebb hányadát adják elő a diákok anyanyelvén.

Az elmúlt évtizedek tapasztalata arra kötelez bennünket, hogy a magyar oktatási intézmény – ha lesz – önálló is legyen, de magyar vezetőséggel, hogy majd önállósága által ne alkalmazzhasson ún. „belső megoldás”-t a tannyelv és a tanári kar fokozatos elidegenítésére.

Szemléletünket, sajnos, annyira áthatotta a szódevalválás divatja, hogy többnyire egykedvűen vesszük tudomásul, hogy amit hallunk, olvasunk, azon

igen gyakran más valóságot kell értenünk. Egy mai példa is ideállítandó.

Az egyik beszámolóból való ez a rögtönzött idézet: „A kétszáznegyven magyar ajkú hallgatóból 195-en tanulnak magyarul.” A naiv kívülálló ezt így értheti: a magyar hallgatók nyolcvan százaléka anyanyelvén tanul. Csakhogy nem erről van szó, hiszen mind-egyikük szerbül tanul, azaz egyikük sem az anyanyelvén. Csupán annyi igaz a látszattól ugyanis, hogy némely szakokon némelyik tantárgyat az első egy vagy két szemeszterben magyarul is előadják.

9. Miben s mért tekinthetjük (erkölcsileg) jogosnak, hogy az anyaország – ha úgy dönt – ebben segítsen a határon túli magyarságot? Természetesen, okkal nem úgy tettem föl a kérdést, hogy mennyiben jogosak az elvárásaink az anyaországgal szemben, hiszen cselekvően csak Magyarország kezdeményezhet ebben, és nyilván nem a rész és egész viszonyában fog fölmerülni a kérdés gyakorlatilag, hanem szuverén államok között, a mi esetünkben Magyarország és Szerbia között (hogya megtörténik).

A gyakorlati választ illetékes helyen adhatják meg, de minket, magyar kisebbséget érint és érdekel nemcsak a válasz, hanem a jogi háttér, a segítségkonceptió alapja is.

A trianoni elcsatolással a magyar nemzet egy részének anyanyelve kisebbségi (= diszkriminált) helyzetbe került, s ennek meg is lett a hátrányos következménye, különösen a második világháború után, noha a látszat és a propaganda a Délvidékkel kapcsolatban elmentéses tévhitet keltett.

Az anyanyelv használata, fejlesztése és megtartása általánosan elismert emberi jog: minden embert megillet. Mivel viszont bármelyik anyanyelv csak közösségben születik meg, csak közösség fejlesztheti, és közösség tarthatja meg: eleve kollektív emberi jogról van szó.

Nyelvközösséget nemcsak térbeli és időbeli egységben foghatunk föl, hogya egyébként az ilyen közösség tagjait aktív kommunikáció fizikai lehetősége fűzheti össze. Ez az aktivitás érvényes a történeti folyamatosságra is, hiszen Balassi, Pázmány, Petőfi a mai és a jövőbeli magyarokhoz is szól. Múltunk írott hagyatéka sok tekintetben vitális szerepet játszik mindennapjainkban, és amit ma írunk, mondunk, teszünk, zömmében a jövőnek is szól, vagyis a múltban, a jelenben és a jövőben élő közösségünknek.

Egy-egy utódállam, ill. általában a többségi hatalom eleve és objektíve sem képes teljesen megszüntetni a nemzeti és anyanyelvi kisebbség anyanyelvi diszkrimináltságát, s már csak azért is emberi joga a kisebbségnek, hogy maga keressen orvoslást, ill. enyhítést hátrányos társadalmi helyzetére. Nos, a legtöbb és a legjobb segítséget e tekintetben a nemzet szellemi központja és alapforrása nyújthatja: az anyaország.

Az anyaországnak mint államnak a segítségnyújtás nemcsak jogában áll, hanem erkölcsileg (de csupán úgy) el is várható tőle, hiszen jogutódja annak az államnak, melynek polgárai voltak az elcsatolt területeken élő emberek. Az itt élő (itt rekedt) magyarság anyanyelvi forrása és létföltétele azonban a trianoni döntéssel hirtelen megszakadt. Az új állam ugyanakkor nem tudta és nem tudhatta megadni a kívül rekedt magyarságnak azt a folyamatos és mindennapi anyanyelvi életerőt, melyet addig Magyarország biztosított neki mint nemzet- és országrésznek.

A fentiek tudatában is közeledhetünk a délvidéki magyar felsőoktatás létrehozásának kérdéséhez. De ebből az is adódik, hogy legsürgősebb és legindokoltabb egy olyan karnak a létrehozása és működtetése, mely a helybeli magyarság anyanyelvére legnagyobb mértékben van, ill. lesz v. lehet hivatva kihatni. Ez pedig a pedagógusképzés: tanárok, tanítók, óvónők képzése. Ha ugyanis ez nem működik vagy nem jól működik (pl. nincsen jól anyanyelvűsítve, nincsen célszerűen elhelyezve, megszervezve), akkor a magyar felsőoktatás többi ágában a magyarság és támogatója nem remélhet kapni életképes anyanyelvi fölkészültségű hallgatókat a délvidéki iskoláktól, sem adni olyan magyar értelmiséget, mely képes lesz megfelelni a kornak és a közvetlen célnak.

Végül pedig: az említett kollektív jog érvényesítését magyar vagy nem magyar részről akadályozni súlyos jogsértés lenne. Sajnos, még mindig ott tartunk, hogy ez kellő éberségünk és józanságunk mellett is bekövetkezhet, de elhárítása rajtunk is múlik: türelmes, tapintatos, logikus érvelésre kell törekednünk, és hasonló lépésekre.

10. Az elmúlt évek és évtizedek tapasztalata arra mutat, hogy a magyar kisebbség számára nemcsak az volt nagy hátrány, hogy nem volt anyanyelvű felsőoktatása, hanem az is, hogy a szerb nyelvű képzésért a magyar hallgatóknak le kellett utazniuk Újvidékre vagy Belgrádba, de ott általában nem számíthattak diáktothoni elhelyezésre sem, hanem drága albérletet

fizettek (és fizetnek), vagy ezt nem győzvény anyagi erővel, abbahagyták tanulmányaikat. (E tekintetben is jellemző volt a magyar értelmiségi „elit” közönye!) Amikor viszont végre Szabadkán is nyílt valami lehetőség az anyanyelven való tanulásra (ha csak részlegesen is), nem is a legnépszerűbb szakokon, akkor magyar diákok tömegesen jelentkeztek, és ugyanitt magyar szakemberek egyre többen vállalták, hogy magyar nyelven (is) tanítsanak. (Ilyen volt, már említettem, néhány éven át a tanárképzés, és ilyen lett később a közgazdaságtan, az építészet stb.)

A magyar nyelvű felsőoktatás megteremtésében tehát nem lenne szabad megismételnünk a régi hibákat, téves lépéseket. Első lépés lehetne a piramis talpára állítani, ahogyan ezt már negyvenötben kellett volna, hogyha az illetékeseknek és kiszolgálóknak nem éppen az lett volna a céljuk, hogy a magyarság identitástudatát elsorvasszák elsősorban az anyanyelv „intézményes leépítésével”, valamint anyanyelvtudatának deformálásával és elfojtásával. A piramis pedig akkor áll talpán, hogyha a magyar kisebbség művelődési, közösség-szervezési és irányítási központja ott lesz, ahol zömében él a magyarság: Északkelet-Bácskában.

Második lépésként azt tartom elengedhetetlennek, hogy igényeink megvalósítását ne az eddigi demagóg szokás szerint kezdjük el, hogy ti. „tudunk szerint” mire van lehetőség és jogi keret, mert akkor megtörténhet, hogy az elvesztett pénztárcát megkeresni azért megyünk egy másik utcába, mert ott világosabb van. A többségi nemzetek sem ezt teszik szerte a világon, és Jugoszláviában sem. És ne spekuláljunk bizonyos meglevő intézmények és munkaközösségek „inkorporálás”-ára, mert erre alkalmasak nincsenek! Ha ugyanis lennének, akkor most nem az anyaországtól remélnénk (vagy szeretnénk remélni) kezdeményezést, s nem itt tartana anyanyelvi megmaradásunk ügye.

A nyilvánvaló cél az új magyar értelmiség képzése. Ehhez nagy körültekintéssel és elszántsággal kellene részben keresnünk és megtalálnunk a megfelelő lehetőséget, részben pedig megteremtünk. Szerencsés körülmény, hogy ehhez már a hazai (délvidéki) magyar szakemberek között is vannak alkalmasak számosan, s köztük remélhetünk olyanokat is, akik vállalnák a kezdeti nehézségeket és az elvszerű irányvételt. Önzetlenül. De nem kevésbé szerencse, sőt óriási előny, hogy az anyaország földrajzilag közel van. Okkal remélhetjük, hogy kiegészítésül (jó) vendégtanárok megfelelő számban és felelősséggel segítenének,

amíg csak kell. Átmenetileg így biztosítva lenne az oktatás megszervezése és folyamata a kívánt minőségi színvonalon.

Vannak avatott szakembereink, akik megbízható mérésekkel is ki fogják mutatni: melyik sürgős szakra lenne elegendő elsőéves jelentkező (legalább öt évig). Amire viszont csak később vagy később sem nyithatunk anyanyelvű szakot vagy kart, azzal a szakkal mi legyen? Ennek megválaszolását ilyenkor nem kellene megkerülnünk. Ettől a választól is függ a reális diákmegoszlás és az esetleges indulás sikere. Tehát: amire odaát nem nyilhat anyanyelvű szak, viszont a Délvidéknek olyan szakvégzettségű magyar káderekre szüksége lesz (persze, nem mindegy, hogy ezt ki hogyan állapítja meg!), arra a szakra fiataljainknak az anyaországban kellene anyanyelvű lehetőséget nyitni, akár otthoni, akár magyar ösztöndíjjal, hogy szükséges anyanyelvű képesítésüket, otthoni majdani tevékenységükhöz, ezek is megszerezhessek.

Meglehet, hogy egy előre lezárt támogatási stratégiával szemben a föntiek fölösleges vagy naiv, netán illuzórikus gondolatok, de alapját képezik az általam már jelzett közvetlen célnak.

Aligha vitatható, hogy idejében kell szólnunk az esetleges kisebbségi felsőoktatás arculatáról, hiszen a sajátosságok éppen a kisebbségi helyzetből eredő megszervezésben érvényesítendő leginkább. Pl. abban, hogy egy délvidéki leendő magyar pedagógusnak jobb, ha kétszagos képzést kap, mert akkor majd egyik tárgyat sem kényszerül szakképzetlenül előadni, másrészt könnyebben talál állást egyazon intézményben. A szükséges szak- és tudományágak rugalmas párosításával csökkenteni lehetne a karok számát – a minőség károsodása nélkül.

11. Bármennyire is már nemzetközi ügyé vált a kisebbségek felsőoktatásának az ügye, egy-egy kisebbség oktatásügyének egészétől ilyenkor ezt nem célszerű elválasztanunk, amikor egyre általánosabban érezzük úgy – a politikai és egyéb fejlemények ellenére is –, hogy a kulcskérdés megoldásának további halogatása esélyvesztéssel járna. Mert az alap és a falak szerepét tölti be az alap- és a középfokú oktatás; s ha ezek tovább sorvadnak, a „tetőzés” szándéka értelmét veszti. (Hogy az összefüggés fordítva is igen erős, arról föntebb, a távlattalanság kapcsán már szóltam.) Legalább tehát elvben érintenünk kell az általános iskolák és a középiskolák anyanyelvűsítésének a kérdését, a diákotthonok létesítését, sőt mivel a középisko-

lák minőségi működésétől függ, hogy honnan milyen hallgatók kerülhetnek majd a felsőoktatásba, a középiskolai diákotthonok földrajzi megoszlása, elhelyezkedése igen fontos lehet. De magyar nyelvű középiskolák nyitása még inkább.

12. Amíg abban nem állapodtunk meg nyíltan, hogy akarunk-e anyanyelvünkben közösségként is megmaradni, addig elvszerűtlen lenne vitát nyitnunk arról, hogy kell-e a Délvidéknek önálló magyar felsőoktatás, illetve hogy megmaradásunkhoz ez maximum vagy minimum lenne. Még ha az kezdetben kisszámú karból állna is.

13. Sajátos kisebbségi helyzete miatt a határon túli magyarság felsőoktatásának sajátosak lehetnek (majd) a minőségi jegyei is, ezt ilyenkor figyelembe vehetjük: ilyen az anyanyelv-központúság, továbbá az előadók anyanyelvi és szakmai fölkeszültsége, a jegyzetek nyelvezete, a felelősségvállalás, a szakkönyvtárak, a kapcsolatteremtés más egyetemekkel (elsősorban az anyaországiakkal) stb. Minden igény az etnikum helyzetéből és a közvetlen célból vezetendő le.

A téma taglalásában túlnyomórészt azzal foglalkoztam, vagy az érdekelt, hogy majd mit kellene tennünk vagy elkerülnünk a jobb holnapokért, fejtegetésemet mégis a magyarság oktatásügyének jelenlegi problematikájával zárom, innen válogatok gondolatokat.

- Évente, félévente fogynak a magyar tagozatok. (Szóltam az okáról.)
- A magyar tagozatokon egyre kevesebb tantárgyat adnak elő a diákok anyanyelvén.
- Számos, magyarok által is lakott településen nincsen magyar tagozat, még óvodai fokon sem.
- Igen sok magyar diák ott is szerb tagozatra jár, ahol, ha csonkán is, van még magyar tagozat.
- A magyar tagozatokon nyelvezetileg zömmel gyöngé tankönyveket használnak: ezek fordítással készülnek, s a fordítók gyakran nem szakképzettek: sem a tantárgy szaknyelvét, sem a magyar köznyelvet eléggé nem ismerik.

- Egyre több tantárgyhoz nincs is magyar tankönyv. végeznek teljes értékű fölügyeletet a magyar tagozatokon.
- Az idegen nyelveket eleve szerb tankönyvből tanítják, mégpedig többnyire szerb pedagógusok szerb nyelven.
- A tantárgyi versenyeken, ha városi vagy országos a rendezvény, a magyar versenyzők nem anyanyelvű teszteknek kapnak (a többségekkel ellentétben).
- Az anyaországi tantárgyi versenyeken a délvidéki magyar diákok rendszerint csak jelképes létszám-ban vesznek részt, vagy gyakran sehogyan sem.
- Az anyaországi diákversenyeken a határon túliakat indokolatlanul szerepeltetik a vendéglátók a degradáló „határon túli” kritériummal, melyet csak a kisebbségben élő magyarokra alkalmaznak. Úgy tudom azonban (vagy csak úgy remélem), ez a megkülönböztetés megszűnőben van.
- A tanfölügyelők vagy tanácsosok leginkább szerbek, s azok, nem tudván magyarul, többnyire nem is
- Teljes anyanyelvűség még az újvidéki magyarsza-kos-képzésen sincsen, noha az immár több mint negyven éve működik.
- A Bánság és a Szerémség egyes részein a magyar gyerekek is csak cirill betűvel tudnak írni, pedig magyar az anyanyelvük.

Tévhit az, hogy ha túléljük a tatárjárást és a török hódoltságot, akkor anyanyelvünk hogyan élné túl az új évszázadok kihívásait. Esélyünk valóban van a megmaradásra, amíg béke van, s amíg éberren figyeljük az anyanyelv, a világnyelv és a nyelvek mai szerepét és életföltételeit; és remélhetőleg lesz is esélyünk, hogyha és amíg összefogással és okosan építjük tovább a magyarság anyanyelvét, és ha összefogással és okosan védjük általában a kis nyelvközösségek létérdekeit.

Budapesten, 2002 augusztusában.